

Twee bijzondere collecties

Door de historische verbondenheid met Afrika hebben de universiteiten van Leuven en Louvain-la-Neuve een grote hoeveelheid prachtige objecten. Hoe zijn die collecties ontstaan en wat is ervan te bezichtigen?

Naast het toonaangevende AfricaMuseum in Tervuren kende België midden vorige eeuw tientallen middelgrote en kleine musea met Afrikaanse objecten, vooral uit de voormalige kolonie Congo. Meestal waren de collecties bedoeld als staalkaart van de Congolese cultuur, een didactisch museum voor de opleidingen van academici, ambtenaren en missionarissen.

School voor koloniale wetenschappen

Wanneer in 1908 koning Leopold II de Congo-Vrijstaat, toen nog zijn privé-bezit, overdroeg aan de Belgische staat, ontstonden er allerlei initiatieven. In Leuven was dat de School voor Koloniale Wetenschappen. Missionarissen, die zich overal in Congo hadden gevestigd, werd verzocht objecten te verzamelen. Om de heilsboodschap te kunnen verspreiden hechtten de kloosterorden veel belang aan het leren van de lokale talen en het begrijpen en respecteren van de cultuur. Voor vele kolonials waren de zwarten 'barbaren' en hun cultuur 'primitief'. De Minderbroeder pater Placide (Frans) Tempels gaf in zijn boek *Bantoe-filosofie* aan de beelden en gebruiken een authentieke diepgang. Zijn stelling, de Bantoe-filosofie volwaardig en evenwaardig aan de Westerse is,

was dan ook revolutionair en botste op veel weerstand. Een volledig overzicht van de werken en de teksten van Placide Tempels is te vinden op <http://www.aequatoria.be/tempels/indexFR.htm>

Leo Bittremieux

Eén van de belangrijkste mensen die veel verzameld heeft, was de Scheutist (Scheutisten zijn missionarissen van de congregatie van het Onbevlekt Hart van Maria) Leo Bittremieux (1881-1946), die sinds 1907 bij de Yombe (Bakongo) werkte. Hij was taalkundige en publiceerde verschillende studies over taal en volk, hij verwierf ook zeer waardevolle beelden. Reeds in 1911 drong hij met zijn werk *De geheime sekte der Bakhimba's* door tot de geest van de Yombe. Hij beschrijft de rituelen, de betekenis van de beelden en vertaalt de gezangen. Tijdens mijn diverse bezoeken aan zijn voormalige missiepost in Kangu, DRC, kon ik nog de restanten van zijn archief en bibliotheek bezoeken. Er lagen nog wat typoscripten en o.a. stereofoto's. De verblijfskwartieren van de paters waren zo goed als verlaten en mijn Congolese gids wist me te vertellen dat er nog een kamer was met de persoonlijk collectie van Bittremieux, waar niemand werd toegelaten. Dankzij de welwillendheid

van de laatste missionaris kregen we de sleutel, maar alle beelden waren verdwenen, bij mijn weten naar de Leuvense universiteit en/of het AfricaMuseum in Tervuren.

Splitsing

De roerige jaren 60 en de studentenopstand in Parijs van mei '68 hadden een Vlaamse variant onder de slogan 'Walen buiten'. Dit leidde in 1970 tot een splitsing in een Nederlandstalige universiteit (KUL: Katholieke Universiteit van Leuven) en een Franstalige universiteit (UCL: Université Catholique Louvain-la-Neuve, grondgebied Ottignies). De boedelscheiding betrof dus ook de diverse collecties. Zo gingen de pare nummers van de bibliotheek naar Louvain-la-Neuve, de onpare nummers bleven in Leuven. Ook de Afrikacollectie diende te worden verdeeld. Slechts een derde van de objecten ging naar de UCL, onder meer omdat de belangrijke kloosterorde, de congregatie van het Onbevlekt Hart van Maria, haar schenking graag in Leuven zag blijven, meestal topstukken.

1. Leo Bittremieux bij een van de vele objecten die hij verzameld heeft. 2. Colon-beeldje van Bittremieux, Yombe 3. Fetish van de Hungana verzameld voor 1914, Musée L. 4. Jubileumzaal van de KUL. 5. Pende masker, Musée L.

1

Collectie KMMA Tervuren. foto J.-M. Vandyck, MRAC Tervuren ©

2

3

Bron: Musée L, Louvain-la-Neuve

4

Foto Gi Mateusen

5

Foto Gi Mateusen

Foto Gi Mateusen

1

Foto Gi Mateusen

2

Bron: Musée L, Louvain-la-Neuve

3

Foto Gi Mateusen

4

Université Catholique Louvain-la-Neuve

Aangezien slechts een klein deel van de oude Afrika-collectie aan de nieuwe Franstalige universiteit UCL was overgedragen, was onze verwachting niet erg hoog gespannen.

Des te aangenamer was onze verrassing. In de jaren 70 is vanuit het niets een volledig nieuwe campus ontstaan, die kan worden opgevat als een klein stedelijk dorp. De Afrika-collectie is samen met de andere universiteitscollecties in 2017 verhuisd naar het voormalige bibliotheeksgebouw. Daarmee nam Musée L zijn intrek in een markant gebouw, ontworpen in brutalistische stijl.

Het brutalisme, een architectonische stroming, is ontstaan vanuit het modernisme en kende zijn hoogtepunt in de periode van 1950 tot 1970. De naam is afgeleid van het Franse woord voor ruw beton (*béton brut*). De stijl kenmerkt zich door blokachtige, geometrische en herhalende vormen en het nog zichtbaar zijn van de afdrukken van de houten bekisting.

Het betonnen interieur doet echter niet koud aan, maar door het spel met lijnen, diverse hoogtes, tussenverdiepingen, trappen en zuilen is het alsof men in een ruimtelijk kunstwerk rondstapt. De architect is erin geslaagd in een constructie van ruw beton intimiteit te creëren.

1. Pfula Nkombe, krachtfiguur Yombe.
2. Ngady-amwaash masker, Kuba.
3. Beeld met scarificaties, Ndengese.
4. Het markante interieur van Musée L.

Dat op zich is al een bezoek waard.

De UCL noemt zich een cultuuruniversiteit met het Musée L als eerste groot-schalige universiteitsmuseum van het land. Het uitgangspunt bij de tentoon-gestelde objecten is dan ook anders. Aan de hand van vijf aspecten (verbazen, zich vragen stellen, kennis verspreiden, ontroerd worden en nadenken) wordt de bezoeker langs de collecties geleid. De vijf verdiepingen belichten elk een eigen aspect. Op de eerste verdieping is dat de verwondering met een grote diversiteit aan culturen en vormen, zoals in een rariteitenkabinet. Die verwondering doet vragen stellen, het tweede aspect. Hierbij ligt de nadruk op onderzoek in diverse disciplines, met onder meer antropologisch onderzoek aan de hand van voorwerpen uit andere culturen, zoals afrikaanse amuletten. Vanuit het weten ontstaat de behoefte aan doorgeven: schrijven en rekenen wordt geïllustreerd met wetenschappelijke instrumenten. Er zijn diverse laboratoriumruimtes, die aanzetten tot eigen onderzoek. Op de vierde verdieping gaat het om 'geroerd worden'. Hier is de schitterende Mayombe-collectie ondergebracht in een intieme setting. Het gaat hier om absolute topstukken uit vroege verzamelingen en in een presentatie een topmuseum waardig. De scarificaties van het grote Ndengese-beeld zijn erg gedetailleerd ontleed en verklaard in *Signes et symboles* door C.M. Faïk-Nzuji.

Fragmenten van mijn eigen beeldopnames van een festival in Gungu, DRC, illustreren de Pende-cultuur. De volledige versie van die opname (24 min) kan bekeken worden op youtube: <https://youtu.be/keakCEXaIQI>

Een kleine zwart-wit catalogoog *Regard sur Collections africaines* (Anonymus, 2000) beschrijft de meeste stukken. In het depot bevinden zich nog een 700 tal voorwerpen, maar het depot is niet toegankelijk. We konden de inventaris inkijken: het gaat vooral om wapens en gebruiksvoorwerpen.

Katholieke Universiteit Leuven

De beste stukken van de collectie KUL zijn ondergebracht in de Jubileumzaal van de Hallen. Deze zaal is niet vrij toegankelijk, want hij wordt gebruikt voor huldgingen en ontvangsten. De opstelling in deze zaal is echter sober en verdient zeker voor de niet-ingewijde meer toelichting. Hier staan absolute topstukken van de Yombe en de collectie behoort tot de meest indrukwekkende van de wereld. In 2010 kon de collectie in volle glorie en museale opstelling worden bewonderd in het M-Museum te Leuven en in 2011 in Musée L in Louvain-la-Neuve. De catalogoog *Mayombe, rituele beelden uit Congo* (Tollebeek & Nys, 2010) is een uitstekende bron om zich in de collectie te verdiepen. Niet alleen zijn er veel afbeeldingen met toelichting beschreven, maar ook wordt de oorsprong en achtergrond toegelicht.

De Mayombe collectie is aangevuld met een aantal schenkingen met vooral Bakuba voorwerpen en een mooie collectie Lulua beeldjes.

Het depot

Dankzij de bereidwilligheid van de KUL kreeg ik ook de unieke gelegenheid het depot te bezoeken waar de rest van 1500 stukken is ondergebracht. Het merendeel hiervan zijn gebruiksvoorwerpen: veel speren, manden, kalebassen. Maar toch ook nog enkele – voor mij – interessante voorwerpen. Naast vroeg verzamelde

Nkisi-beelden zagen we enkele rituele wapens in hout. Vooral het executie-zwaard is bijzonder. In het onmisbare naslagwerk *Dodelijk mooi* van J. Elsen 1992 wordt dit zwaard toegeschreven aan de Nzombo. ‘Het dubbele mes was vooral het symbool voor het stamhoofd. Er bestaat een zeer zeldzaam exemplaar dat vermoedelijk werd gebruikt bij bepaalde geheime initiatieriten’ (Elsen, (1992), pag. 125).

Een ander opvallend voorwerp is een kleine Nkisi in steen. Verder diverse indrukwekkende dansstaven, *Thafu ma Luangu*, en een zeer oude spleetrom van de *Sindi, Nkoko*, een instrument gebruikt bij geneesrituelen.

Een bezoek aan dit depot is echter niet mogelijk voor groepen en aan een beschrijving van de inventaris wordt nog gewerkt.

Topkwaliteit

De Afrika-collectie van beide universiteiten mag dan wel in het aantal voorwerpen onderdoen voor Tervuren, maar het heeft dezelfde kwaliteit en de scenografie van Musée L is op topniveau. De collectie van beide universiteiten mag tot de belangrijkste ter wereld worden gerekend met in totaal bij de KUL een 1500 en bij de UCL zo’n 700 objecten.

Andere universitaire collecties

Zowel de universiteit van Gent als de universiteit van Luik hebben interessante collecties. De collectie van Gent is te bezichtigen, die van Luik is opgeslagen in een depot. Wellicht komen we daar later op terug.

mateusen@skynet.be

Bronnen

Anonymus. (2000). *Regard sur Collections africaines*.

Leuven: Musée de Louvain-la-Neuve

Bittremieux, L. (1911). *De geheime sekte der Bakhimba's*.

Leuven: J. Reekmans-Vanderwaeren

Elsen, J. e.a. (1992). *Dodelijk mooi: wapens uit Centraal-Afrika*. Brussel: Gemeentekrediet

Faïk-Nzujii, C.M. (2000). *Art africains. Signes et symboles*. Bruxelles: De Boeck

Tempels, P. (1946). *Bantoe-filosofie*. Antwerpen: De Sikkel

Tollebeek, J & Nys, L. (2010). *Mayombe, rituele beelden uit Congo*. Tiel: Lannoo

1. Rituele dansstaf met krachtfiguren, Bakhimba, Yombe.

2. Detail van het kleine, stenen Nkisi-beeldje in het depot van de KUL.

3. Nduda, krachtfiguur Yombe

Foto Gi Mateusen

© KU Leuven, Kunstpatrimonium Foto Hugo Maertens